

УДК 378.147

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Шевчук М.О., Єршов В.

У статті розглядаються питання, що стосуються організації самостійної роботи студентів у педагогічному процесі вищих закладів освіти. Автори наголошують на актуальності самостійної діяльності студентів у навчанні за кредитно-модульною системою та визначають умови ефективності самостійної роботи у професійній підготовці майбутніх фахівців.

Ключові слова: самостійна робота, професійне вдосконалення, кредитно-модульна система, самоорганізація.

В статье рассматриваются вопросы организации самостоятельной работы студентов высших образовательных учебных заведений. Авторы акцентируют актуальность самостоятельной деятельности студентов в учебе по кредитно-модульной системе и определяют условия эффективности этой работы в профессиональной подготовке будущих специалистов.

Ключевые слова: самостоятельная работа, профессиональное совершенствование, кредитно-модульная система, самоорганизация.

The article addresses the questions of organization of student independent work in the educational process at higher educational institutions. The authors emphasize the importance of student independent study in the credit-modular system and determine conditions for the effectiveness of this work in professional training of future professionals.

Key words: independent work, professional development, credit-modular system, self-organization.

Сучасний ринок праці сьогодні вимагає підготовки творчих, активних кваліфікованих робітників, здатних самостійно приймати рішення у нестандартних ситуаціях, визначати перспективи індивідуальних освітніх маршрутів, розширювати сферу професійних знань, удосконалювати необхідні вміння. В умовах переходу до інформаційно-технологічного суспільства відбувається швидке оновлення змісту знань. У зв'язку з цим головним завданням вищої школи у підготовці випускників стає оволодіння майбутнім фахівцем ефективними і раціональними методами самостійної навчальної роботи відповідно до особливостей конкретного фаху.

Особливо актуальною ця проблема виявилася у сфері професійної підготовки педагогічних кадрів, оскільки з'явився новий попит суспільної педагогічної практики на фахівця, здатного до професійного самовдосконалення, педагогічного керівництва самостійною роботою учнів. Серед факторів, які визначають і активно впливають на координацію зусиль у розв'язанні цієї проблеми, є процес європейської інтеграції освіти відповідно до умов Болонської конвенції. Учителю, який має досвід успішної

організації власної самостійної роботи, здатний виховати самостійність у дітей, спроможність до ефективної життєдіяльності, що перебуває в динамічному розвитку.

Впровадження кредитно-модульної системи в практику роботи вищих навчальних закладів також виявило, що значні ресурси оптимізації процесу підготовки фахівців різних галузей знаходяться у розширенні та розвитку системи самостійної діяльності студентів. Організація педагогічного процесу за умовами кредитно-модульної системи дала імпульс розвитку самостійної роботи студентів як важливого виду пізнавально-практичної діяльності із засвоєння знань, формування умінь та навичок. Дослідження показали, що знання, що отримуються самостійно, завдяки власному досвіду, думці та діям, значно міцніші, ніж ті, що сприймаються у пасивному запам'ятовуванні.

Таким чином, сьогодні проблема професійного спрямування системи самостійної роботи студентів вишів, посилення професійного саморозвитку та поліпшення педагогічного керівництва самостійною роботою студентів набуває важливості та значущості.

Отже, на сучасному етапі вища школа поступово переорієнтовується з передачі інформації від викладача студенту на керівництво навчально-пізнавальною самостійною діяльністю студента із засвоєння знань, умінь і навичок.

Тенденція до скорочення аудиторних годин на вивчення тієї чи іншої дисципліни та компенсація їх за рахунок позааудиторної, самостійної роботи студентів характеризується посиленням акцентів на підвищенні ролі самостійної роботи в навчальному процесі, що підтверджується основоположними засадами та вимогами Болонського процесу [4, с. 4–6]. Збільшення обсягу годин на самостійне опрацювання матеріалу вимагає від студента високої самоорганізації, володіння способами і методами здобуття знань.

Вчені й педагоги-практики завжди приділяли багато уваги вивченню різних аспектів, пов'язаних із самостійною роботою. У наукових роботах В.Буряка, Б.Єсипової, А.Івасишина, В.Луценко, П.Підкасистого, Н.Шишкіної досліджувались сутність поняття самостійної роботи, принципи її організації, розглядалися різні класифікації, вивчалися методи, форми, засоби проведення самостійної роботи, розроблялись методи планування та контролю самостійної роботи.

Проблему організації самостійної роботи студентів досліджували А.Алексюк, Ю.Бабанський, В.Бондар, І.Лернер, О.Мороз, Н.Сагіна, П.Сікорський, М.Скаткін, М.Гарунов, О.Євдокимов, С.Заскалета, І.Шайдур. У роботах К.Бабенко, О.Мороза, В.Тесленка відображені особливості організації самостійної роботи студентів на молодших курсах. Управлінням самостійної роботи студентів у позааудиторний час займалися Л.Клименко, В.Шпак та інші. Навчання студентів вміння планувати свою пізнавальну діяльність досліджували А.Лошак, О.Козак, М.Красницький. Системний підхід в організації самостійної роботи студентів досліджувався в роботах Г.Гнистецької, Л.Заякіної та інших.

На необхідність модернізації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів з метою поліпшення їхньої професійної підготовки вказували педагоги-дослідники: В.Козаков, Б.Коротяєв, В.Паламарчук, О.Пехота, О.Савченко, А.Усова, Т.Шамова, І.Шапошнікова.

З посиленням ролі самостійної роботи у навчально-пізнавальному процесі актуальною стала проблема раціональної організації самостійної роботи з урахуванням готовності до неї студентів. На думку В.Корнешук, невміння самостійно опрацювати матеріал, неспроможність спланувати і організувати власне навчання є певними труднощами студентів першого курсу вишів [3, с. 72].

Метою нашої статті є визначення педагогічних умов ефективності самостійної роботи студентів вищих закладів освіти у навчанні за кредитно-модульною системою.

Згідно з Положенням “Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах”, самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних завдань. Час, відведений для самостійної роботи, регламентується навчальним планом. Співвідношення аудиторних занять і самостійної роботи визначається з урахуванням специфічних особливостей конкретної дисципліни і становить не менш 1/3 та не більш 2/3 загального обсягу навчального

часу студента, відведеного на вивчення дисципліни. Зміст самостійної роботи визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами та вказівками викладача і забезпечується системою навчально-методичних засобів: підручники, посібники, практикуми, наукова та фахова література тощо [6].

Деякі дослідники формування умінь та навичок самостійної роботи на свідомому рівні пов'язують з цілепокладанням, формулюванням завдань, вибором форм, методів та засобів діяльності, контролем результатів. Наприклад, В.Петрук вважає, що самостійна робота – це навчання, яке визначає здатність студентів усвідомлено для себе ставити завдання, цілі, планувати власну діяльність та здійснювати її [5, с. 23].

Інші дослідники самостійну навчальну діяльність розглядають як особисту творчу працю студента, що має приносити плоди від певних розумових та психічних дій. Так, Т.Картель відмічає, що вміння самостійно працювати, думати, осмислювати навчальний матеріал, засвоювати його та вміти застосовувати свої знання стає основною передумовою ефективного формування у студентів професійної самостійності, а також успішного навчання [2, с. 78].

Отже, можна стверджувати, що успішність навчання в умовах кредитно-модульної системи значною мірою залежить від вміння студента організувати і здійснювати різноманітні види самостійної роботи.

Спробуємо визначити, за яких педагогічних умов самостійна діяльність студента дасть йому змогу покращити результати навчання.

Перш за все необхідно наголосити на тому, що зміна обсягу і важливості самостійної роботи пов'язана із зміною у взаємовідносинах між викладачем і студентом. Рівноправно-партнерські стосунки коригують всі психолого-педагогічні та організаційно-методичні засоби забезпечення самостійної роботи, яка лише тоді буде результативною, коли ґрунтуватиметься на внутрішній потребі студента та чіткої її організації з боку викладача. Успішність справжньої самостійності роботи залежить від спільних дій педагогів і студентів, усвідомлення ними особливостей цієї роботи як специфічної форми діяльності, що відповідає особливим вимогам і приносить інтелектуальне задоволення.

Розуміння необхідності формування умінь та навичок самостійної роботи на свідомому рівні забезпечується відповідно побудованим навчальним планом з конкретної дисципліни. Чітке визначення обсягів позааудиторної роботи, розробка нормативів, доступність завдань і наявність інструктажу щодо виконання створює високий рівень мотивації опанування певним матеріалом. А продумана викладачем організація календарного планування ходу і контролю виконання самостійної роботи студентом надає їй систематичний і послідовний характер.

Сьогодні для реалізації завдань організації самостійної діяльності використовується широкий арсенал різноманітних видів робіт: тренінгові вправи, задачі, графічно-розрахункові роботи, опрацювання першоджерел, написання конспектів, тез, планів, бібліографій, анотацій, рецензій, підготовка письмових повідомлень, доповідей, рефератів, статей, дайджестів, виявлення структурно-логічних схем лекцій, розв'язання ситуацій, виконання творчих завдань. При цьому у розробці завдань викладач повинен прагнути

максимально стимулювати активність студента, зацікавити його, заохотити творчу ініціативність, оскільки це є запорукою успішного оволодіння професією.

Активізації навчально-пізнавальної діяльності студента сприяє й система організації постійного контролю та корекції. Розробка диференційованих навчальних тестів, варіативних завдань, використання контрольних запитань та вправ з "ключами" для самоперевірки, вікторин, диспутів, проведення індивідуальних консультувань викладачами, під час яких студент має можливість уточнити, з'ясувати проблемні питання для більш глибокого занурення у теоретичні основи, дозволяють побудувати мобільну систему своєчасного контролю та корекції діяльності студента і здійснити цілеспрямоване управління його самостійною роботою. Це спрямовує студента до обрання правильного напрямку самопідготовки і формування стійкого інтересу до опанування навчальних дисциплін.

Велике значення в самостійній навчальній діяльності студента відіграє вільний вибір тем, форми та часу виконання роботи. Тому в системі самостійного навчання важливе місце займають творчі завдання: доповіді, огляди тощо. Ці завдання спонукають студента досліджувати, оскільки охоплюють широкий діапазон матеріалів від огляду літератури до власних роздумів з приводу досліджуваної теми [7, с. 58].

Допомога і контроль з боку викладача не мають пригнічувати ініціативи студента, а заохочуватимуть власноруч вирішувати питання організації, планування, контролю за власною діяльністю, виховуючи самостійність як особистісну рису.

Самостійна робота забезпечується всіма навчально-методичними засобами, необхідними для вивчення даного предмета: підручниками, навчальними та методичними посібниками, методичними рекомендаціями, ілюстративним матеріалом [6].

Умовою ефективності самостійної роботи студента є можливість користування бібліотечним та кабінетним фондами, навчально-лабораторним обладнанням, комп'ютерною та електронно-обчислювальною технікою, інтерактивними навчально-методичними комплексами дисциплін.

Організація самостійної роботи студентів за вимогами кредитно-модульної системи потребує інноваційних підходів, теоретичним підґрунтям яких має бути особистісно орієнтована освіта. Важливою умовою результативності самостійної роботи студента є забезпечення проблемності, професійної спрямованості та індивідуалізації навчання. В процесі діяльності у студентів поступово складається власний стиль самостійної роботи, що характеризується системою прийомів досягнення певних результатів.

В. Корнєшук стверджує, що успішність самостійної роботи залежить від усвідомлення необхідності професійного зростання. Високий рівень мотивації щодо отримання фахових знань, формування вмій та навичок сприяє самостійній пізнавальній активності, бажанню досягати успіхів в оволодінні обраною професією [3, с. 73]. Самостійної роботи при зацікавленому ставленні студентів до неї переростає у їх самоосвітню діяльність. Це відбувається тоді, коли вони

усвідомили цілі самостійної роботи і за власним бажанням роблять усе, щоб їх досягти [9, с. 99].

Але успішність самостійної роботи визначається не лише раціональною її організацією, а й готовністю студента до її виконання. Розвиненість мислення, володіння технічними прийомами здобуття та опрацювання інформації, рівень самодисципліни, цілеспрямованість та рішучість, мовленнєва культура, творча активність, уважність та спостережливість дають змогу працювати продуктивно, досягати успіхів у навчанні, самовдосконалюватись в обраній професії.

Таким чином, можна стверджувати, що підготовка висококваліфікованих фахівців в умовах Болонської системи, конкурентоспроможних на ринку праці, а також здатних до компетентної, відповідальної й ефективної діяльності за своєю спеціальністю неможливе без підвищення ролі самостійної роботи студентів, спрямованої на стимулювання їх професійного зростання та виховання творчої активності. При цьому ефективність та успішність самостійної роботи студентів у навчанні за кредитно-модульною системою залежить від певних умов:

1. Визначення ступеня підготовки студента до самостійної роботи, рівня самодисципліни.
2. Розробка нормативів з визначення обсягів позааудиторної самостійної роботи для студента.
3. Здійснення календарного планування ходу і контролю виконання самостійної роботи.
4. Наявність спеціальної навчально-методичної літератури, причому поряд з конспектами лекцій, збірниками задач і інших традиційних матеріалів, їх електронних версій (тим паче, що багато студентів сьогодні мають домашні комп'ютери).
5. Чітка організація роботи з боку викладача.
6. Систематичність і послідовність діяльності.
7. Доступність завдань і наявність інструктажу щодо виконання.
8. Необхідність створення нових тренажерів, автоматизованих навчальних і контролюючих систем, що дозволяють студенту в зручний час і в звичному для нього темпі самостійно здобувати знання, уміння, навички.
9. Висока забезпеченість комп'ютерною технікою, доступною для викладачів і студентів.
10. Постійний педагогічний контроль і корекція.
11. Високий рівень мотивації виконання роботи.
12. Чітке визначення зв'язку даної роботи із майбутньою практичною діяльністю.
13. Організація системи індивідуальних консультацій.

Отже, самостійна робота студентів в сучасних умовах розвитку освіти є головним резервом підвищення ефективності підготовки спеціалістів. Це багатогранна праця, яка потребує спільних зусиль викладача й студентів, збалансування всіх елементів єдиного процесу для ефективного входження студента у професійне середовище. Самостійність сьогодні стає професійною якістю фахівця, займає вагомe місце у системі навчання вищих закладів освіти та передбачає оволодіння прийомами самостійного набуття знань і їх наступного творчого використання.

Література

1. Євдокимов В. І. Самостійна робота студентів : навч. посіб. / В. І. Євдокимов ; за заг. ред. В. І. Євдокимова ; ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. – Х. : Вид-во ХДГУ, 2004. – 140 с.
2. Картель Т. М. Самостійна робота студентів як умова їх професійного становлення / Т. М. Картель // Наукові праці. Серія "Педагогічні науки". – Миколаїв, 2006. Т. 50. – Вип. 37. – 2006. – С. 76–81.
3. Корнешук В. Самостійна робота студентів як важливий фактор неперервної професійної підготовки фахівців / В. Корнешук // Збірник наукових праць / Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б.Хмельницького. – Хмельницький, 2009. – № 48, ч. 2 (2). – С. 71–73.
4. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі : навч. посіб. / ред. С. У. Гончаренко, П. М. Олійник, В. К. Федорченко. – К. : Вища школа, 2003. – 323 с.
5. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін : монографія / В. А. Петрук. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – 292 с.
6. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах від 2 червня 1993 р.
7. Шевчук М. О. Шлях до скарбу знань : навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти / М. О. Шевчук, Т. В. Андрущенко ; за заг. ред. М.О.Шевчук. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – 95 с.
8. Черчата Л. Самостійна діяльність як стратегія розвитку майбутнього фахівця у контексті світових традицій і вітчизняного досвіду / Л. Черчата // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 5. – С. 26–33.
9. Яковець Н. І. Вступ до спеціальності : навч.-метод. посіб. для студентів педагогічних спеціальностей / Н. І. Яковець, О. В. Аніщенко, Л. О. Дубровська ; за ред. Н. І. Яковець. 2-ге вид., випр. і доповн. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2006. – 167 с.